

2. Лакан Ж. Я в теории Фрейда и в технике психоанализа (1954/55). [Електронний ресурс] [сайт]. – Режим доступу: <http://yanko.lib.ru/> – Назва з екрану.
3. Лотман Ю. Художественное пространство в прозе Гоголя. [Електронний ресурс] [сайт]. – Режим доступу: <http://www.studfiles.ru/preview/1844800/> – Назва з екрану.
4. Лакан Ж. Образование бессознательного (1957–1958). (Семинары: Книга V (1957/1958)).: Логос; Москва; 2002 [Електронний ресурс] [сайт]. – Режим доступу: <http://yanko.lib.ru/> – Назва з екрану.
5. Berliner Zeitung. [Електронний ресурс] [сайт]. – Режим доступу до журн.: <http://www.berliner-zeitung.de/kultur/literaturdebatte-um-judith-hermanns--aller-liebe-anfang--kritiker-ohne-distanz,10809150,28360344.html> – Назва з екрану.
6. Hermann Judith Aller Liebe Anfang : Roman / Judith Hermann. – Frankfurt am Main : Fischer, 2014. – 218 S.
7. Wittstock U. Leselust : wie unterhaltsam ist die neue deutsche Literatur? ; ein Essay / Uwe Wittstock. — Мьнchen : Luchterhand, 1995. — 188 S.

ДІМ ЯК МІСЦЕ ДОСВІДУ І ПРОСТІР ПАМ'ЯТІ (на матеріалі романів Тараса Прохаська “Непрості” та Леоніда Кононовича “Тема для медитації”)

Оксана КОВАЦЬКА

Ягеллонський університет

У статті розглянуто романи Тараса Прохаська “Непрості” та Леоніда Кононовича “Тема для медитації” з погляду поетики дому як місця сенсуального, емоційного, генераційного індивідуального та колективного досвідів і простору пам'яті. Увага зосереджена на антропологічно-культурних, імагологічних репрезентаціях дому у творах згаданих авторів, на зв'язках людини з місцем, що топографоване відчуттями, значеннями, уявою. Ландшафтна репрезентація дому як місця закорінення, малої батьківщини, сталого пункту на мапі Т. Прохаська і метафізична репрезентація дому як простору травматичної пам'яті і території повторного закорінення Л. Кононовича зацентровані у площині індивідуального та збірного досвіду, який окреслює межі культурної та національної ідентичності спільноти у контексті повернення сконфіскованої або притлумленої пам'яті, сучасних мультикультурних викликів.

Ключові слова: досвід, уява, пам'ять, ідентичність, ландшафт, травма, дім, місце, простір, закорінення, культурні коди.

В статті розглянуті романи Тараса Прохасько “Непростые” і Леоніда Кононовича “Тема для медитації” з позицій геопоетики, где дом семантизований як місце сенсуального, емоціонального індивідуального і колективного опыта і пространство пам’яті. Увага зосереджена на антропологічних, культурних, імагологічних репрезентаціях дома в прозі згаданих авторів, на зв’язках человека з місцем. Ландшафтна репрезентація дома Т. Прохасько і метафізическая репрезентація дома Л. Кононовича сакцентированы з точки зору індивідуального і колективного опыта, культурної і національної ідентичності в контексті реабілітації репресованої пам’яті.

Ключевые слова: опыт, воображение, память, идентичность, ландшафт, травма, дом, место, пространство, укоренение, культурные коды.

The article addresses novels *The UnSimple* by Taras Prokhasko and *Theme for Meditation* by Leonid Kononovych from the perspective of geopoetics, with home treated as a site of emotional, generational, individual and collective experience and memory space. Attention is given to anthropological, cultural, and imagological representations of home in these writers’ works, as well as the relationship between man and locus. Landscape representation of home in T. Prokhasko’s fiction and its metaphysical representation in L. Kononovich’s work are considered in terms of individual and collective experience, cultural and national identity in the context of rehabilitation of repressed memory.

Key words: experience, imagination, memory, identity, landscape, trauma, home, place, space, rootedness, cultural codes.

Оригінальну прозу Тараса Прохаська й зокрема повість “Непрості” часто окреслюють як топографічну (Т. Гундорова), міфологічну (Н. Ткачик), філософську (сам письменник, Р. Свято), навіть імпресіоністичну (В. Агєєва). У будь-якому разі тісно пов’язану з поняттями географії, ландшафту, простору, місця у їхньому взаємозв’язку з людиною – представником певної генерації, сім’ї, роду, традиції, культури, нації. Творить же прозаїк особливу міфологію Карпатської України (оповідь) на перетині генетики (історії роду) з топонімією (історією місця). Як влучно зауважила Т. Гундорова: на цьому перетинанні висновується “*центральноевропейський мит Галичини: мит про Ялівець і міжвоєнну галицьку людину*” [1, с. 181].

Ключове значення, на нашу думку, у ландшафтному споглядальному письмі Тараса Прохаська, в авторській уявній географії, карпатській імагології закріплене за категорією досвіду сенсуального та пам’яттєвого. Цю особливість його творчості відзначила і Т. Гундорова, вдаючись до смислоутворювального у регіональній міфології Прохаська означення

"напруга настрою", що "не піддається етнографічному описові чи фрагментарній подорожній оповіді" [1, с. 179]. І Роксоляна Свято усід за Ю. Іздриком, коли назвала письменника "колекціонером досвідів" [9]. Саме тому літературний світ прозаїка: химерне місто Ялівець, вписане в ідеальну гуцульську і центральноєвропейську топографію варто розглядати у контексті взаємин між людиною і місцем, які набувають значення завдяки відчуттям, уявленням, пам'яті, отже, досвіду. А територіальна імагологія "Непростих" поряд із культурно-історичними образами Карпатської України має свої географічні репрезентації. "Всі гори, кожен ліс і потічок, – описані у романі, за словами Т. Прохаська, – реальні. Якщо є перелік гір, що видно з веранди будинку, в якому живуть герої, то їх дійсно можна побачити" [2].

Подивімося на уявну географію Тараса Прохаська крізь призму поетики дому як місця досвіду і простору пам'яті, пошуку культурних кодів, які формують ідентичність мешканців гір, українських курортних містечок, Карпат як частини (у автора "Непростих" – осердя) Центрально-Східної Європи. Також простежмо, якими на мапі міжвоєнної Галичини постають знані і реально пережиті письменником місця, просякнуті відчуттями ностальгії та загроженості зникомістю рідного середовища.

Засновником райського куточка на землі у "Непростих" стає Франциск (або ж Франц) – людина без минулого. Він "нічого не знав про свій рід" [7, с. 79], "Ніхто не скаже <...>, звідки він прийшов" [7, с. 76]. Батько нового роду Анн Ялівцівських відсутність свого життєпису компенсує топографією: "Є місце – є історія" [7, с. 70], сюжет, біографія, долі. Його постать дублює зять Себастьян, прибулий з іншої місцевості, продовжувач ялівцівських традицій. Біблійний мотив першолудей у романі доповнюють Анни: дружина, донька та внучка родоначальника міста на горах. Їхні уявлення про дім, як рослина, виростають із відчуттєвого досвіду місця, баченого карпатського краєвиду, позначеного кодами індивідуальної та збірної культурно-історичної пам'яті. Рослинна метафорика уявної географії Т. Прохаська ("Головним мешканцем Ялівця був, звичайно, сам ялівець" [7, с. 95], відчутний на колір – зелено-сірий із багатьма відтінками зелені, запах – етеристих смол, смак – ялівцівки, і навіть дотик – джиновий масаж) свідчить про прив'язаність людини до сталого місця на Землі, включеність спільноти у традицію закорінення. Отже, епос родинних місць, сімейна географія рослин Франциска, також вроджені звідунські здібності Анни-Стефанії (вміння "всюди пройти, все побачити, все

запам'ятати і, що найрідкісніше, докладно описати" [7, с. 143]); знання, любов і пам'ять *тисячі місць і слів* Себастьяна – штрихи до мозаїчного портрету *homo localis*, за концепцією польського дослідника М. Мадуровіча. У ній людина ототожнена з місцем, ландшафтом, психофізично доповнює їх, відповідає за середовище [5]. Водночас через топографування письменником Ялівця, сприйняття його як місця оселення і закорінення карпатських українців "Непрості" долучаються до грецької європейської традиції з потрактуванням місця як сталого пункту на мапі [8, с. 246].

Літературні репрезентації ялівцівських дому і міської забудови мають своє архітектурне і географічне підґрунтя. Це невеликі двоповерхові вілли з дерева у стилі курортних пансіонатів із міжвоєнних часів. *"Типовий ялівцівський будинок, – пояснює в одному з інтерв'ю Т. Прохасько, – то простора двоповерхова багатокімнатна хата з чотирма похилими площинами даху, вкритого черепицею, є танок посередині і кілька мансардних вікон. Обов'язково один балкон на другому поверсі, занесений під дах, як лоджія"* [2]. Місцезнаходження такого дому, за гуцульським звичаєм розташування хат-гражд, відособлене: *"далеко від інших", "На чистому місці"* [7, с. 93] в оточенні *"прозорих зигзагуватих гуцульських огорож з довгих смерекових лат – вориння"* [7, с. 94].

На окресленій домашній території герої "Непростих" втілюють власні естетичні уявлення, адже *"Дім дає той дрібний простір, у якому можна встигнути зробити красу власними силами"* [7, с. 94]. Для Анни-Стефанії, яка створює і колекціонує оригінальні ботанічно-географічні проекти, зріднені з карпатським ландшафтом (*"басейн у вигляді гнізда чомги", "підземні тунелі з отворами, як у кротів", "чотириповерховий будинок-шишка", "величезна двоповерхова вілла-соняшник"* [7, с. 90]), красиве житло включає *"простір, світло, протяги, переходи між поділеністю простору"* [7, с. 94], а окремі кімнати і приміщення помешкання мають виходити *"безпосередньо на квадратове подвір'я, замкнуте з усіх боків власне цими кімнатами"* [7, с. 94]. Поєднується ідеальне і матеріальне у світі Ялівця в естетиці рослин, які забезпечують вихід у приватну філософію: *"Тому сербський лісівник Лукач засадив подвір'я тражд привезеними з Македонії квітучими куцями: барбарисом, камеліями, вересом, кизилом, вовчими ягодами, форзиціями, гортензіями, жасмином, магноліями, рододендронами, клематисами"* [7, с. 94].

Нову імагологію Карпатської України як простору закорінення, автентичності Т. Прохасько творить, накладаючи західні зразки на локальні

коди. Так, Ялівець перетворюється у сферу контакту різних культурних течій, територію пограниччя, місце зустрічі свого і чужого, яке органічно присвоюється і вписується у галицький ландшафт. Приміром, у мандрівках Анни і Себастьяна натрапляємо на польський акцент. У долині Пруту закохані зупиняються у "*дощовому пансіонаті*" – "*маленькій віллі у закопанському стилі*" [7, с. 160]. Вищезгаданий серб-лісівник Лукач прищепив на ялівцівських подвір'ях квітучі *кущі з Македонії* (вплив південної середземноморської культури). Дідусь першої Анни плевав сад мрії, бачений колись за високим муром на *Градчанах* (трансляція чеського зразку): "*кавальчик землі, засіяний добірною дрібною однорідною травою*" зі стовпом, облетеним "*плющем, фасолею і диким виноградом*", з ямкою засипаною "*черепашками слимаків*", із пласким каменем, порослим лишайником, "*шкляними кулями з живими цикламенами всередині*" [7, с. 76]. В одивнений спосіб у Т.Прохаська карпатське містечко запозичило від растаманів, прибулих із Будапешта, латиноамериканські звички: "*мате, кольорові чоловічі сорочки навипуск, великі в'язані берети, звичку спати в гамаках, виставляти влітку кімнатні вазони на сходи, вечеряти на балконах*" [7, с. 167]. Наймолодша Анна із Себастьяном виконували для клієнтів бару "*складне танго без музики*" [7, с. 153]. Таким чином, у візуалізованій нараці "Непростих" у химерному Ялівці поєднуються елементи фікційні (наприклад, мадярсько-латиноамериканське растафаріанство) і автобіографічні (авторський досвід праці барменом), інтертекстуальна пам'ять літератури (паралелі зі світом Маркесівського Макондо), матеріальна пам'ять Карпат (гуцульська архітектура, декор, садівництво), уявне і дійсне.

Досвід ялівцівського дому і містечка конструюється і відкривається через синестезійні нюхові, зорові, дотикові, смакові, слухові враження його мешканців. Тарас Прохасько описав своїм читачам сенсорний простір карпатського курорту через домінуючі в субальпійській зоні відчуття запаху (у Ялівці інтенсивно пахне прогріте сонцем різнотрав'я), кольору (яскраві барви і відтінки квітів: червоні, фіолетові, жовті), звуку (не надто гучний, але постійно присутній шум води на другому плані) [2; 9]. Так, запах гірських рослин супроводжує дитячі ігри доньки Франциска: аромати *фіалки, стократки, пелюсток сливи або липового цвіту*. Сама дівчинка теж дуже гарно пахне. Нюховий образ накладається на смаковий, коли донька готує батькові кавовий напій: *багато кави з витисненим соком із чотирьох грейпфрутів* [7, с. 121]. Франц веде власний календар запахів,

у якому “сезони мали інший лад” [7, с. 123], зиму могли заступити *червневі дощі і надмір зелені*. Весною ж Ялівець при спаленні листя пахнув інакше, ніж восени, бо “у вогонь потрапляли обітнуті стебла винограду, вже захоплені соками” [7, с. 131]. Синтезійні ароматично-смакові відчуття карпатського дому підсилюють і регіональні продукти, наприклад, *свіжа бринза, витиснений з промерзлих яблук сік, грибні зупи, печена кукурудза з пастою із пстругів, біб у терновому соусі, чай з цілющих трав, агрусове вино, ожина, пахучі олійки для масажу* і, звісно, розлитий у повітрі екстракт з ялівця.

Оскільки у “Непростих” Т. Прохаська географія й біографія – поняття взаємопов’язані, а персонажі *homo localis*, як зазначалося вище, психофізично продовжують, доповнюють карпатський ландшафт (адже людське тіло – теж ландшафт), то тактильні відчуття, пам’ять тіла охоплюють і моделюють домашній і гірський простір як скарбничку звичаєвих, поведінкових культурних кодів. Ялівцівські краєвиди (чи то кімната зі звуком гілок винограду, що удараються в шиби, і *гранатове око якоїсь птахи* у відчиненому вікні, *копиці сіна, куці шипшини; хмари білих маленьких сов* перед будинком, чи гуцульські шумливі ріки, водоспади) стають свідками зустрічей, кохання, навчання, відпочинку, розваг людей місця і трансляторами їхніх відчуттів, прагнень, мрій, спогадів. Прикладів отілеснення ландшафту чи оландшафтнення тіла у Прохаськовому романі можемо знайти чимало. Скажімо, Себастьян, навчаючи Анну снайперству, радить їй передусім полюбити своє тіло і “*місцевість, де все відбуватиметься*” [7, с. 128], бо тіло – фільтр між місцевістю й думками, а місце – *розповзання тіла*. Щастя було би постійним, якби Францискові та його дружині вдалося “*запам’ятати тілесне відчуття*” [7, с. 103] від занурення у воду розігрітого сонцем обличчя, від лоскотіння зозульки чи жучка на спині, від карпатської купелі, коли “*Шкіра пахла холодними водоростями в теплих ріках між теплим камінням під теплими вітрами з-над засніженої Говерли*” [7, с. 103].

Ялівцівський дім у Т. Прохаська не мислимий без зв’язку поколінь, біографії його мешканців та пам’яті карпатського обшару початку – середини ХХ ст. Та й затитуловані НепрОсті, пов’язані з трьома генераціями ялівчан (по жіночій лінії – трьох Анн), – носії знань і пам’яті карпатської ментальності, культури, народної екології. Вони, як і сам автор, переказують історію за допомогою басення, казок, оповідок, стверджуючи

малі наративи – сюжети, байки [1, с. 182]. Основою таких сюжетів і водночас метафорами культурної пам'яті, її оречевлення та візуалізації стають мапи гірської місцевості, малюнки, схеми, анімаційні фільми Франциска, старі родинні фотографії (бо *"Лиця – найкращі сюжети..."* [7, с. 130]), світлини і листівки карпатських краєвидів, сні Анни й Себастьяна, архітектурні проекти Анни-Стефанії. Вони органічно доповнені генеалогічними оповідками НепрОстого, старого Беди (*"Єдиної людини, яка знала їх усіх [рід Франца і Анн – О.К.] упродовж кількох десятиліть"* [7, с. 74]); розповідями про життя родини і захопленням топонімікою Себастьяна; придумуванням статей енциклопедичного характеру Франциска (*"про всіх, кого він знав чи зустрів"* [7, с. 78]), його постійними розмовами з донькою про свій життєпис; загалом методом баїння НепрОстих – *"віддавати сюжети, слідкуючи за часом і місцем"* [7, с. 148], знати якнайбільше людських доль, аби розповісти про них іншим.

Ялівцівська оселя як родинна біографія і пам'ять матеріалізована у предметах архіву спогадів, визначає, проєктує, задає буттєві орієнтири кільком поколінням його мешканців: *"Коли дім збудований, він стає мудрішим від усіх пророків і віжлунів – він завжди скаже, що тобі робити далі"* [7, с. 93]. Фрацискові він дає розуміння цінності спілкування з дитиною, спільно проведеного часу. Для його дружини Анни – *"робить щоденний пошук їжі осмисленим"* [там само]. Себастьяну і двом Аннам домівка запевнює простір любовних ігор.

Дім "Непростих" також віддзеркалює історичні реалії Карпатської України: Першу і Другу світові війни, голод, німецьку, угорську, радянську окупації, втрати українців на прикладі генеалогії одного роду, мешканців курортного містечка. Приміром, матеріальні сліди війни у підрахунках Себастьяна підкреслені насамперед трагічною смертю членів сім'ї: Франциска й Анни-Стефанії. Контраст між звичними буднями ялівцівців міжвоєнних років і наближенням фронту зацентований у романі на перенесенні їхнього життя з берегів річок, середини осель у засідки й на балкони. Саме з балкону Франц відстежує переміщення птахів, які втікають від фронту. Органічне середовище містечка, де *"всі знають один одного"* і *"всі біографії відомі"* [7, с. 157] деформується вдиранням чужих: *"зайд": російських шпигунів, москвофілів, мадярів, румунських опришків, дезертирів, мародерів*. Відтак осіле життя Себастьяна і його доньки від 1938-го і упродовж шести років війни переміщується у бар на колесах,

великий автобус, *мандрівний цирк*. Тому наймолодша Анна, на відміну від мами і бабусі, прив'язаних до свого обійстя, “*виростала в барі, миючи шклянки, витираючи столи і підлогу*”, “*Нарізаючи квітів у всі шкла*” [7, с. 152].

Отже, у ситуації війни істотним виявляється досвід викорінення з родинних осель, акцентування кочового існування, відірваного від освоєного органічного домашнього простору. Художні проєкції місць, що заступають дім, але не замінюють його, наприклад, бару на колесах, ізольованих соляних карпатських печер підсумовують трагедію опущення дому, курортного містечка, знищення Непростих – носіїв ментальності, пам'яті, культури Карпатської України. Остання молитва Себастьяна “*за душі померлих, за які більше ніхто не міг помолитися...*” [7, с. 195] у зазначеному контексті сприймається як прощання з ідеальним довоєнним світом, який відтепер локалізується у спогадах.

Уявна карпатська географія Т. Прохаська буде більш повною при врахуванні вписування топосів дому, родинного місця, малої батьківщини, куточка Галичини на мапу Центральної Європи. Як слушно зазначила Е. Рибіцька, кожен автор по-своєму визначав імагологічний обшар центрально-європейської території. Наприклад, для Ч. Мілоша її показником була середньовічна, ренесансна і барокова архітектура. У М. Кундери вона підсумовувалася як специфічна духовна культура. Для Ю. Андруховича на неї вказував запах руїн. Для кулінарного польського журналіста Р. Макловіча цей простір позначений наявністю кнедлів, гуляшу, струделя [8, с. 205].

Автор “Непростих” пропонує власну культурну візію Галичини й Центрально-Східної Європи. Його *найхімерніший і модний курорт Ялівець* має наративний, мовний, дискурсивний характер. Проблема Центральної Європи у Т. Прохаська стилістична, бо це *безконечні важливі розмови*; читання дітям уголос книжок, аби почули “*багато давніших голосів, щоб краще вирізнити власний*” [7, с. 161]. Для мирних містян Центрально-Східна Європа – територія пограниччя, на якій зі зброєю в руках відстоюють інтереси Півдня і Півночі, Сходу і Заходу, там, де “*Карпати і їх ріки*” [7, с. 142], і водночас простір “*порозуміння з усіма сусідами рідною мовою*” [7, с. 150], рай для творчих особистостей: письменників, журналістів, есеїстів, публіцистів і репортерів. Власне через традицію історіописання як нанизування малих нарацій (метафоричні фільм-намисто Франциска, сприйняття Непростими життя як зав'язування

й розв'язування вузликів виразно засвідчують творення такого типу наративу): біографій, переказів, легенд, краєвидів – міжвоєнна Галичина органічно вписується у європейську традицію закорінення, історизму, сталого місця на мапі. У Центральній Європі, як зазначає Т. Прохасько, традиційно за розмовою у барі чи кав'ярні можна дізнатися про найважливіше, про те, що не пишуть у газетах: *"з'ясовувати спільні місця і спільних людей, виявляючи таким чином кілька паралельних павутин, у яких всі себе знаходять"* [7, с. 152]. Для прикладу, модель радянської ідентичності неєвропейського зразка ілюструє політика окупантів, скерована на пограбування і нищення карпатських культурних архівів.

Доповнює стилістичний опис Цетральної Європи Т. Прохаська характерний краєвид курортного містечка з перспективи ока снайпера, ідентичний зображенню на поштовій марці: *"безліч білих кубиків будинків, кілька веретеноподібних шпилів, городи й кушуваті сади на міських узгір'ях, червона глина вуличок, кавовари на порозі синьої ресторації"* [7, с. 177]. Подібні ландшафтні зображення можна зустріти не тільки в Транскарпаті "Непростих", але й у будь-якому гірському курорті Польщі, Словаччини, Чехії, Румунії тощо.

Загалом, свідомість одомашненості, свійськості доквілля Карпатської України у романі Тараса Прохаська, звернення письменника до культурних кодів міжвоєнної Галичини прокреслюють і утривають дивовижний світ НепрОстих на мапі Центральної Європи, зберігаючи його ностальгійний образ у архіві спогадів для нащадків. Адже культура, історія, страждання, краса, мудрість – *"те все, порівняно з чим нас просто на світі нема"* – втілюються у пам'яті *"кількох ландшафтів, що означали радість мислення, кількох запахів, що були почуттями, кількох рухів, які вбирали в себе відчуття, кількох речей, предметів <...>, рослин"* [7, с. 121] і багатьох інтонацій.

Цілком відмінні від Прохаськових "Непростих" репрезентації дому відтворені у "Темі для медитації" Леоніда Кононовича. Обидва романи єднає тематика генерацій, перепрочитання української історії ХХ століття, нанизування малих нарацій, збирання родинних оповідей, протагоністи – останні представники свого роду, свідки минулих подій, носії пам'яті малих батьківщин. Проте якщо карпатський дім як місце досвіду і простір пам'яті, ностальгійний світ Карпатської України Тарасові Прохаську вдалося вихопити, зафіксувати й утривалити для нащадків, то Л. Кононович звужив сприйняття домашньої території до травматичних спогадів,

трагічних подій, пов'язаних із Голодомором 1933-го, переслідуванням дисидентів та опозиційної молоді у 70-их, наслідками колективізації села. По суті, дім у “Темі для медитації” – це залишки, руїни, “смітник” насильницьки відібраного тоталітарною системою повнокровного життя одного з куточків Центральної України. Світ Кононовичевого блудного Юра, приречений спочивати на брилах, порохнявіти, існувати лише у розповідях останніх старожилів, до котрого не можна доторкнутися через невимовну виснажливу травматичну пам'ять, за давнєне почуття ресентименту і біль. Отже, утриваленню домашнього простору “Непростих” можемо протиставити його примусове нищення у “Темі для медитації”.

Зафіксовані Л. Кононовичем у Глосарії топоси *чужої України*, вигнання на своїй землі, хати-пустки, кутка-цвинтаря актуалізують найбільш травматичний чинник руйнації українського села, його традиційних, сакральних, ритуально-обрядових бутєвих вимірів унаслідок штучного голоду та колективізації. Тому сорокарічний Юр, який немало блукав світами: відбув допити у КДБ і пережив психлікарню, “*бомжував по всьому Союзу*” [3, с. 206], валив ліс у Тюмені, воював у Карабаху, на війні у Боснії, тобто духовно-екзистенційно чинив опір тоталітарному суспільству, по поверненні додому застав не колишнє село-писанку, теплий родинний дім, а безлюдну пустку.

Домашній простір як місце травматичної пам'яті у “Темі для медитації” позначений відсутністю проявів життя. Так, у звукових краєвидах села, обійстя, хати, світлиці Юра підкреслено панує тиша. Мовчазну територію спустошеного, вимушено покинутого житла прозаїк описує, використовуючи численні епітети з нанизуванням відсутності звуків: *в'язка, недвижна осіння; похмура мертва; ватяна тиша; така, що чутно було, як шурхотять вії* [3, с. 15]; *як перед кінцем світа* [3, с. 40]; *бентежлива на тлі цілковитого безруху як у хаті, так і надворі* [3, с. 59]; *безгоміння над обійстям*. Відтак, з одного боку, актуальна тиша дому в “Темі для медитації” маркує пустку по колишньому життю, сліди неприсутності кількох поколінь пожилців, переховує і відкриває як індивідуальну, так і національну трагедію: історію вимирання роду й українського села. Власне безлюдний домашній простір висвітлює розмитість травматичних біографії і топографії. При цьому на мовчазний звуковий краєвид Л. Кононовича накладаються додаткові сенсуальні коди. 3-поміж них перважає досвід нюхових відчуттів. Приміром, батьківську

хату Юра наповнюють різкі *"запахи цвілі, вогкої глини і зотлілого старого дерева, котре подалу розпадається в прах"* [3, с. 10], *"прикрий запах пустки, холодної сажі"* [3, с. 14], *"специфічний дух, який зостається в хаті після того, як з неї виносять небіжчика"* [3, с. 59]. Або запах *злежаного дрантя, сухої житньої соломи* в оселі останньої мешканки села, баби Лепестини. Загалом репродукція пережитої травми Голодомору та колективізації у "Темі для медитації" втілена у місткій метафорі пам'яті – руїнах. Її текстуальні репрезентації: *спорохнявлий тин, облуплені хати з похиленими стінами й перекошеними одвірками, вікна хрестнахрест забиті дошками, порослі бур'янами обійстя, іржавий дверний замок, погрібний холод світлиці, провалені стріхи покинутих осель, розвалені цегляні бовдури, неорана земля у нехворощах і лободі заввишки з людський зріст, заснована темним павутинням стеля* тощо.

З іншого боку, тиша зумовлює відкриття позавідчуттєвих і позаемпіричних явищ, нерідко асоціюється зі сферою *sacrum*. У стані напівсну, напівзабуття, об'єктивованому топосами хворого тіла і травмованої психіки, дією наркотичних засобів, блудний Юр чує *"тонкий жалібний і протяжний крик"*, як *"довгий дзвін кришталевої чаші"* [3, с. 9], бачить витіснені або вирвані зі збірної пам'яті односельців символічні місця, практики, які силкується перенести на уявну мапу зруйнованого села, реконструюючи його колишній автентичний візерунок. Відтак, у своїх реальних і метафізичних пошуках герой Л. Кононовича повертається від цвинтаря – метафори знищеної, конфіскованої радянською тоталітарною системою пам'яті, до зруйнованої нею ж (бо комуністи *"думають, що Бога немає..."* [3, с. 28], витісняють віру доктриною *татаркуватого чоловічка і Карли-Марли*), але живої в уяві церкви (*"церква у нас була... як собор!"*), *"посеред вигону, висока"*, із *"золотими маківками і вигадливим ліпленням"* [3, с. 33]) – осердя культурно-релігійного життя сільської громади, її моральних цінностей і традиційних норм співжиття. У просторі метафізичному, виснуваному Юром з дитячих спогадів і оповідок, задомовлюється витіснена спільнота: *"У церкві правилося. Стоячи біля порога, він чув, як потріскують гноти здоровецьких воскових свіч у ставниках, як гучно і протяжно лунають врочисті баци священників і як під самісіньке склепіння злітають голоси півчих, виводячи слова священних псалмів. Люду на службу прийшло стільки, що було не протовпитися"* [3, с. 225]. На її тлі різко контрастують не лише німе обійстя і мертве село, але й типовий для провінційних містечок сімейний

гуртожиток, тимчасовий притулок для вигнанця – імітація, що не заступає втраченого дому: будинок із *потроценими дверима* у під'їздах, *сміттям під вікнами, голосним ляскотом гусей* на тлі *жомових ям* із *запахом дохлятини, жовтої стерні, радгоспних свиней*. Інша назва псевдожитла – *дурдом*: “У ньому мешкали пролетарі. Їм нічого було втрачати, бо вони пролетіли за всіма параметрами ще від самого народження. Мабуть, тому вони гнали бурячиху, пили і по-чорному лущували своїх жінок...” [3, с. 167]. А вже із нищенням церкви як духовної інституції знецінилися і традиційні норми співжиття, культивувалося почуття безвідповідальності [6, с. 253].

Опущеній традиційній оселі для кількох поколінь зі *вділеними образами на покуті*, колісці родової пам’яті у „Теми для медитації” протиставлене змінне житло у советизованому мегаполісі, відрубне від предків, сімейних історій. За словами односельця Юра, столичного слідчого КДБ Лимаря, що зрікся свого родоводу, “*існує тільки сьогодні*”, решта – хвороблива уява (“*У цьому житті треба урвати свій имат – одружитися, наплодити дітей, заробити квартиру вірною службою державі!.. Жити треба сьогодні, а не вчора. І не завтра...*” [3, с. 158]). А вже життя у великих містах, поминаючи советську традицію волоцюгства й суспільної амнезії, вдало зацентровану у рядках радянського хіта “*Мой адрес не дом и не улица, Мой адрес Советский Союз*”, позначене змінністю локалізації, вивітрюванням минулого, порушенням зв’язку поколінь. На відміну від обійстя, господи, в яких та сама родина перебувала упродовж віків, де кожна деталь воскрешала в уяві нащадків пам’ять пращурів [4].

На думку Е. Рибіцької, у літературному розумінні мовчання простору часто семантизується пригадуванням звуків минулого, “голосу” історії і пам’яті подій, які колись мали у ній місце [8, с. 251]. Отже, мовчазний краєвид Л. Кононовича з репрезентаціями хати-пустки і мертвого села впроваджує протагоніста роману і читачів у площину витіснених спогадів, збірної витісненої пам’яті. Юр “*побачив <...> запущене обійстя, в якому тхнуло пустою і смертю; й тоді він збагнув, що все вже минулося й існує лише як спогад, який давно побляк і втратив свої барви й запахи*” [3, с. 142]. У покинутій оселі герой “Теми для медитації” “*зеть утратив ... відчуття реального часу*” [3, с. 52]. Дім без батьків і дітей, як місце травматичної пам’яті, дезорієнтує пожилця у часі і просторі, не дає життєвих орієнтирів (як у випадку родинного гнізда “Непростих” Т. Прохаська), відповідей, позбавлений досконалості і краси, які

перебувають в уявному вимірі. Саме у містичному Глосарії, оповідах старожилів, листах баби Чакунки, переказах старої Лепестини Юр (лейтмотивний Одісей, який після довгих блукань повернувся до свого дому й не впізнав його) віднаходить і реконструює втрачене місце, створює його і присвоює спочатку у своїй уяві. Використана Л. Кононовичем метафора бабиного *"червоного, мов жар, намиста, що світилося ізсередини своїм власним вогнем"* [3, с. 192] оживлює досвід очевидців минулих подій, єднає представників різних поколінь, зцілює родову пам'ять, усунує в тоталітарному суспільстві ідентичність місця і пов'язаних із ним людей. Бо ж попри ослаблення традиції: *"Пращури існують у нашому естві, керують нашою поведінкою"* [4, с. 100].

У відтвореній Юром родинній біографії і топографії автентичний домашній простір репрезентований як козацьке поселення, що до революції налічувало *"три млини, церкву, півтори тисячі дворів"* [3, с. 64]. Зі слів старої Лепестини постає людний куток із розмаїтм звуковим пейзажем: *"... а дітей тих бігало! Ще й на світ не займалось, а вже, чутно, вози риплять, собаки гавкають, хтось волів жене напувати"* [3, с. 90]. У спогадах Юра актуальному безгомінню контрастно протиставлені *"виск колодязних корб, ревіння худоби та грюкання дверей"* [3, с. 8], шум річки, груші, яворів. Численна сільська громада збиралася у церкві, *"яка врізалася в пам'ять ще з дитинства"* [3, с. 224]. Велика ж родина зустрічалася на Різдво за святковим столом, під образами, за колядками. По хатах пахло коржами. Хрещений люд відрізняв добро від зла, вірив у свою розумність та досконалість, відчував відповідальність за рід і землю, на відміну від сповідників і прихильників комуністичної ідеології.

Отже, дім у романі Леоніда Кононовича як простір травматичної пам'яті через актуалізацію і реінтерпретацію минулого перебирає на себе функції родинного й культурного архіву (це ще й сховок літератури Самвидаву). Проте як руїна колишнього життя він не захищає свого власника у протистоянні тоталітарній державі. Спротив спрофанованого місця від хати, рідного кутка до країни обертається для його мешканця бездомністю, хворобою і смертельним виснаженням. У площині ж уявного мапування, прокреслювання витіснених кодів, знаків, сенсів допомагає пропрацювати травму тоталітаризму, перейти від досвіду безхатька, вигнання, насильно вирваного зі свого середовища до свідомості людини, керованої традиціями, набути досвід повторного закорінення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодернізм. Вид. друге, виправлене і доповнене / Тамара Гундорова. – К.: Критика, 2013. – 344 с.
2. Десятерик Д. Інтерв'ю з Тарасом Прохаськом про місто Ялівець [Електронний ресурс] / Дмитро Десятерик. – Режим доступу до видання: <http://sumno.com/article/intervyu-z-tarasom-prohaskom-pro-misto-yalivets/>
3. Кононович Л. Тема для медитації / Леонід Кононович. – Львів: Кальварія, 2006. – 236 с.
4. Krzywicki L. Przesziońж a teraцniejszońж / Ludwik Krzywicki // Њwiat czowieka – ъwiat kultury. Antologia tekstyw klasycznej antropologii / pod red. E. Nowickiej i M. Giowackiej-Grajper. – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 2009. – S. 97 – 103.
5. Madurowicz M. Toisamońж homo localis w geografii i czowieka / Mikoiaj Madurowicz // Czowiek w badaniach geograficznych / pod red. W. Maik, K. Rembowska, A. Suliborski. – Bydgoszcz: Wyisza Szkoia Gospodarki, 2006. – S. 169-179.
6. Нолл В. Трансформація громадянського суспільства. Усна історія селянської культури 1920-30 років / Вільям Нолл. – Київ: “Родовід”, Центр досліджень усної історії та культури, 1999. – 559 с.
7. Прохасько Т. Непрості / Тарас Прохасько // Ботакє. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2010. – С. 65-197.
8. Rybicka E. Geopoetyka. Przestrzec i miejsce we wspyczesnych teoriach i praktykach literackich / Elіbieta Rybicka. – Krakyw: Universitas, 2014. – 474 s.
9. Свято Р. НепрОстий бай Тараса Прохаська [Електронний ресурс] / Роксоляна Свято. – Режим доступу до видання: <http://litakcent.com/2011/11/22/neprostryj-baj-tarasa-prohaska/>

МЕТАФОРА ДОМУ В РОМАНІ ПІТЕРА АКРОЙДА “ДІМ ДОКТОРА ДІ”

Ганна КОЛЕСНИК

Чорноморський державний університет імені Петра Могили

Статтю присвячено багаторівневій інтерпретації метафори Дому в романі сучасного англійського письменника Пітера Акройда “Дім доктора Ді”. Дім, у якому жив видатний вчений елизаветинської епохи доктор Ді, зі звичайного